

Розділ 3. Фінанси, банківська справа та страхування

УДК 338.24:343.37

СТИМУЛИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ДЕТІНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА: СЕКТОРАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Августин Р.Р.¹, Демків І.О.²

¹ д.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту та публічного управління, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, вул. Львівська 11, 46009, Україна,
тел.:(0352) 47-50-63, e-mail.: avgustyn@ukr.net, ORCID: 0000-0003-3101-7107

² к.е.н., доцент кафедри менеджменту та публічного управління, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, вул. Львівська 11, 46009, Україна,
тел.:(0352) 47-50-63, e-mail.: demkiv_irina@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6538-7988, DOI :<https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-36-45>

STIMULA AND TOOLS FOR DESHADOWING ENTERPRISE: SECTORAL ASPECT

Avhustyn R.¹, Demkiv I.²

¹ Doctor of Economics, Associate Professor, Department of Management and Public Administration, Ternopil National Economic University, Ternopil, st. Lvivska, 11, 46009, Ukraine
tel.:(0352) 47-50-63, e-mail.: avgustyn@ukr.net, ORCID: 0000-0003-3101-7107

² Ph.D. in Economics, Associate Professor, Department of Management and Public Administration, Ternopil National Economic University, Ternopil, st. Lvivska, 11, 46009, Ukraine
tel.:(0352) 47-50-63, e-mail.: demkiv_irina@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6538-7988, DOI :<https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-36-45>

Анотація. Для формування здорового конкурентного середовища і забезпечення раціональних структурних змін в системі національного господарства України особливо важливою є легалізація комерційної господарської діяльності. Ефективність державної політики у цій сфері в значній мірі залежить від усвідомлення домінантних особливостей злочинів (з мінізації економічних відносин) і відповідної диференціації застосовуваних інструментів, засобів та заходів за секторами вітчизняного підприємництва. В цих цілях виокремлено три групи секторів підприємництва України – суб'єкти малого бізнесу на спрощеній системі оподаткування, звітності та обліку, малі і середні підприємства та великі підприємства. Встановлено, що головними пріоритетами політики детінізації економіки у секторі «спрощенців» є оптимізація та модернізація спрощеної системи оподаткування, легалізація трудових відносин і зайнятості, унеможливлення «співпраці» з приховування доходів, фінансових ресурсів та операцій з юридичними особами на загальній системі оподаткування, недопущення здійснення окремих видів господарської діяльності без отримання необхідних дозвільних документів і ліцензій. У сегменті малих та середніх підприємств найбільш важливими завданнями є виявлення і недопущення неправдивого і неправомірного нарощування валових витрат, викриття тінювих операцій з купівлі/продажу бізнесу, матеріальних і нематеріальних активів, виведення з тіні оплати праці, недопущення фіктивного співробітництва підприємств з суб'єктами фінансового сектору, провадження нелегального господарювання і створення фіктивних підприємств. У секторі суб'єктів великого бізнесу державну системну політику детінізації важливо зорієнтувати на протидію і унеможливлення застосування офшорних юрисдикцій для виведення капіталу та ухилення від оподаткування, прозоре і справедливе відшкодування податку на додану вартість, розміщення державних замовлень, виявлення і легалізацію діяльності альтернативних банківських і платіжних систем, недопущення фіктивних операцій на ринку цінних паперів, адекватну протидію нелегальному імпорту, контрабанді та виробництву фальсифікованих товарів.

Ключові слова: тінюва економіка, державна політика детінізації, підприємництво, інструменти детінізації підприємництва

Формул: 0; рис.: 1, табл.: 0, бібл.: 5

Annotation. Legalization of commercial economic activity is especially important for the formation of a healthy competitive environment and ensuring rational structural changes in the system of national economy of Ukraine. The effectiveness of the state policy in this area depends considerably on understanding dominant peculiarities of crimes (of

shadowing economic relations) and the corresponding differentiation of applied instruments, means and measures in the sectors of domestic entrepreneurship. For these purposes, three groups of Ukrainian entrepreneurship sectors - small business entities: of a simplified system of taxation reports and accounting have been distinguished: small and medium-size enterprises and large enterprises. It was established that the main priorities of the policy of deshadowing of the economy in the "simplified" sector are optimization and modernization of the simplified taxation system, legalization of labor relations and employment, the impossibility of "cooperation" to conceal incomes, financial resources and operations with legal entities the general system of taxation, preventing from implementation of some types of economic activities without obtaining the necessary permits and licenses. In the segment of small and medium-sized enterprises, the most important tasks are detection and prevention of false and unlawful increase in gross expenditures, disclosure of shadow transactions on purchase/sale of business, tangible and intangible assets, withdrawal of wages from the shadow, preventing fictitious cooperation of enterprises with financial sector entities, engagement in illegal business and creation of fictitious enterprises. In the sector of large business entities, it is important to focus the state system policy of deshadowing on counteraction and making it impossible to use offshore jurisdictions for capital withdrawal and tax evasion, transparent and equitable reimbursement of value added tax, placing government orders, detection and legalization of activities of alternative banking and payment systems, prevention of false operations at the securities market, adequate counteraction to illegal import, smuggling and production of counterfeit goods.

Key words: shadow economy, state policy of deshadowing, entrepreneurship, tools for deshadowing of entrepreneurship.

Formulas: 0; fig.: 1, tabl.: 0, bibl.: 5

Постановка проблеми. В Україні злочини, які пов'язані з тінізацією у підприємстві, набули доволі широкого і комплексного змісту, що переросло навіть у відтворення тінювих процесів. Негативними наслідками для вітчизняної економіки стало й те, що більша частина господарювання перебуває в тіні, а це суттєво ускладнює ефективність державного управління і регулювання розвитку національного господарства; значна частина операцій не обліковується, що спотворює статистичні дані і інформацію про реальний стан справ з обсягами і ефективністю діяльності підприємств і організацій, цілих секторів економіки та видів економічної діяльності; великі обсяги коштів обертаються в готівкових операціях, що призводить до девальвації гривні та інфляційних процесів, вимивання коштів з банківської системи; масштаби тінізації зайнятості і оплати праці не дозволяють забезпечити трудові гарантії та виконання соціальних стандартів перед працюючим населенням.

Все це посилює необхідність активізації і забезпечення належної ефективності державної політики детінізації підприємництва в Україні. Беззаперечно, державна політика тут має бути комплексною, але одночасно й диференційованою за секторами бізнесу, видами економічної діяльності, галузями,

типами підприємств і суб'єктами господарювання тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значним теоретико-методологічним підґрунтям формування та реалізації ефективної державної політики детінізації економіки та економічних відносин стали праці українських і зарубіжних учених, таких як: А. Базиліук, Г. Беккер, З. Варналій, Т. Васильців, О. Власюк, А. Гальчинський, В. Геєць, Дж. Гроссман, П. Гутман, Б. Данилишин, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, В. Засанський, А. Качинський, П. Куцик., Б. Контіні, А. Мокій, І. Маркіна, О. Мандибуря, О. Мних, В. Мунтіян, Р. Лупак, М. Олсон, Г. Пастернак-Гаранушенко, С. Пірожков, В. Предборський, Ю. Сафонов, Е. де Сото, А. Сухоруков, М. Флейчук, М. Фрідман, Ю. Харазішвілі, А. Ходжаян, В. Шевчук, Ф. Шнайдер та ін.

Водночас, незважаючи на значущість здобутків вітчизняних і зарубіжних науковців, для вирішення теоретико-методологічних і практичних проблем підвищення ефективності державної політики детінізації економіки в Україні на цей час залишаються недостатньо дослідженими і в теоретико-прикладному плані вирішеними такі завдання, як обґрунтування дієвих інструментів та засобів детінізації підприємництва.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є виявлення найбільш системних форм і проявів тінізації економічних відносин представників малого, середнього та великого бізнесу, а також обґрунтування засобів їх протидії, що дозволяє більш комплексно підійти до реалізації ефективної державної політики детінізації підприємництва шляхом впливу на діяльність у всіх його секторах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складність і комплексність вирішення проблеми системної тінізації національного господарства об'єктивно потребує планування, організації і реалізації цілого комплексу механізмів та інструментів державного регулювання. Важливо, аби при цьому система (матриця) застосовуваних механізмів формувалася за напрямками: “сфери політики детінізації” – “функціональні підходи” з їх подальшим впровадженням у відповідності до напрямів державного регулювання. Зокрема, у сфері детінізації економічних відносин у базових видах економічної діяльності та секторах підприємництва України ефективним є впровадження відповідного організаційно-економічного механізму з інструментами, зорієнтованими на протидію провідних форм та способів тіньових обороток диференційовано за секторами: малого, середнього та великого бізнесу.

Передусім органам влади слід врахувати особливості тінізації та, відповідно, визначитися із стратегією і заходами відносно легалізації економічних відносин за секторами підприємництва – великим, середнім і малим бізнесом, адже об'єктивно різними є масштаби проблеми і можливі форми та способи її розв'язання [1].

Так, щодо групи суб'єктів малого бізнесу на спрощеній системі оподаткування, звітності та обліку, то ці т. зв. класичні суб'єкти малого бізнесу здебільшого прагнуть використовувати тіньові схеми для того, аби залишитися на спрощеній системі.

Сюди входять фізичні особи – підприємці (перша, друга та третя групи спрощеної системи), юридичні особи – малі підприємства юридичні особи (третя група

спрощеної системи) та дрібні сільськогосподарські виробники (четверта група спрощенців). Такі суб'єкти бізнесу на сьогодні сплачують 10 % (перша група) та 20 % (друга група) єдиного податку від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, або 3 % (з ПДВ) чи 5 % (без ПДВ) від доходу (виручки) від реалізації товарів (робіт, послуг). Відповідно, за невеликих обсягів господарської діяльності таким суб'єктам вигідно сплачувати ці відносно невеликі частки податків. Але для збереження умов перебування на відповідній спрощеній системі оподаткування їм необхідно аби обсяги доходу не перевищували законодавчо визначені максимальні критерії. Для групи 1 це 300 тис. грн., два – 1,5 млн. грн., три – 5 млн. грн. [2].

Відтак, обсяги доходу тут відіграють важливу роль, адже за умов перевищення зазначених меж суб'єкт господарювання має або змінювати групу спрощеної системи (на більш не вигідну) або переходити на загальну систему оподаткування. Саме ці обставини в багатьох випадках обумовлюють приховування частини доходу спрощенців, особливо при наближенні до граничної межі доходу [3].

Податкова база суб'єктів, які перебувають на спрощеній системі оподаткування, також в значній мірі залежить і від чисельності найманих ними працівників. Відтак, ще одним важливим напрямом тінізації для таких суб'єктів часто є приховування зайнятості, тобто використання персоналу без оформлення на роботу і повна виплата тіньової заробітної плати. Такого роду правопорушення менш характерні для великих суб'єктів бізнесу, де існує профспілкова організація, складніша система обліку і взаємовідносин з працівниками, вищий рівень внутріфірмової комерційної таємниці.

Наступна група злочинів суб'єктів малого бізнесу на спрощеній системі оподаткування, звітності і обліку полягає у їх т. зв. співробітництві з юридичними особами на загальній системі оподаткування – представниками великого, але частіше, середнього бізнесу, які намагаються

використати спрощенців в якості напівлегальних конвертаційних центрів і переведення в тіньову готівку частини власного робочого капіталу. При цьому такого роду злочини, по-перше, інколи перебувають на межі злочину та, по-друге, можуть передбачати, до прикладу, структурування і подрібнення фінансових операцій більших суб'єктів бізнесу. Відтак, частими є випадки, коли середні та великі підприємницькі структури спеціально створюють і використовують у своїй фінансово-господарській діяльності афільованих суб'єктів – спрощенців.

Ще одна група головних злочинів щодо тінізації економічних відносин суб'єктів малого бізнесу, здебільшого фізичних осіб, стосується здійснення певних видів господарської діяльності без отримання необхідних дозвільних документів і ліцензій. Це, як правило, невеликі за обсягами доходу і не завжди регулярні оборотки – надання у найм рухомого і нерухомого майна, різного роду споживчі послуги (ремонт, прибирання, будівництва, консультування, особистої гігієни тощо), професійні послуги (юридичний та бухгалтерський супровід бізнесу, бізнес-планування та інвестиційне проектування), дрібна торгівля і перепродаж товарів.

Саме на ці чинники і напрями злочинів, здійснюваних найдрібнішими суб'єктами вітчизняного бізнесу, органам державного управління потрібно звернути особливу увагу для детінізації економічних відносин у цьому секторі економіки.

Але справедливим і видається висновок про те, що всі з визначених напрямів в тій, чи іншій мірі все рівно зводяться або принаймні суттєво залежать від переваг, які надає спрощена система оподаткування і саме цей чинник суб'єкти бізнесу і намагаються, здебільшого, використати в злочинних цілях. Саме тому, особливо важливим є визначення шляхів та засобів подальшого удосконалення спрощеної системи оподаткування в Україні.

Головними чинниками необхідності реформування цієї системи в цілях забезпечення детінізації підприємництва в Україні є наступні. По-перше, це те, що

спрощена система продовжує використовуватися суб'єктами, як правило середнього бізнесу, для ухилення від оподаткування. Тобто представники середнього бізнесу застосовують інструмент спрощенців в цілях приховування частини свого доходу, його конвертації та мінімізації податкових платежів.

По-друге, спрощена система оподаткування так і не реалізувала в Україні в повній мірі своєї головної функції – стимулювання до детінізації найдрібніших суб'єктів бізнесу, особливо фізичних осіб – підприємців, тобто населення, що прагне якнайпростішим чином і якнайшвидше започаткувати свій бізнес, реалізувати власний підприємницький хист та інтелектуальні здібності, нагромадити дохід та капітал і стати середнім класом суспільства.

По-третє, положення вітчизняної спрощеної системи оподаткування, звітності та обліку не змінюються своєчасно та адекватно до динаміки соціально-економічної ситуації в державі. В Україні спостерігаються високі темпи інфляції, а критерії для суб'єктів малого бізнесу змінюються лише періодично. Показники ідентифікації малих підприємств (а саме – річний обсяг доходу в розмірі 70 млн. грн.) взагалі не відповідають жодній критиці. Це обумовлює важливість запровадження автоматичних змін як щодо критеріїв малого бізнесу, так і спрощеної системи оподаткування.

По-четверте, спрощена система оподаткування, звітності та обліку, що застосовується в Україні, не стимулює вітчизняне населення до самозайнятості. Іншими словами, вона не є достатнім стимулом для громадян для започаткування власного бізнесу. В країнах, де такі системи більш ефективні, передбачені суттєві стимули для тих, хто бажає займатися бізнесом як приватна особа – підприємець. Це і податкові канікули, і податкова амністія, і достатнє інформаційно-консалтингове та фінансово-ресурсне, бюджетно-грантове забезпечення та підтримка бізнесу, державні замовлення та

розвинена інфраструктура підтримки приватного підприємництва.

Ці найбільш суттєві недоліки спрощеної системи оподаткування мають бути усуненими в процесі її удосконалення. Разом з тим, відповідні заходи мають бути диференційованими і для кожної групи спрощенців.

Так, видається доцільним визначити такі доречні удосконалення умов оподаткування для фізичних осіб – підприємців, які перебувають у першій групі спрощенців:

- підвищення граничної межі доходу з 300 тис. грн. до економічного обґрунтованого вищого рівня;

- запровадження повного переходу до застосування реєстраторів касових апаратів (РРО), включно з їх повним чи частковим придбанням за кошт податкових платежів;

- посилення контролю та відповідальності за афільованість, наявність родинних та з ознаками родинності зв'язків між співпрацюючими юридичними особами та фізичними особами – підприємцями, що перебувають у першій групі спрощеної системи оподаткування, звітності та обліку;

- активна підтримка і використання спрощеної системи оподаткування в цілях розвитку самозайнятості, зокрема шляхом: (а) надання податкових канікул (не менше одного року) та пільгового кредитування на відкриття власної справи; (б) уніфікації всіх податкових, у т. ч. соціальних платежів, їх нарахування, адміністрування та сплати єдиним платежем; (в) запровадження єдиної форми звітності для суб'єктів, що перебувають на спрощеній системі оподаткування, звітності та обліку; (г) створення консультаційно-захисних центрів для суб'єктів спрощеної системи і мікропідприємств.

Відносно суб'єктів, які перебувають на другій групі спрощеної системи оподаткування, звітності та обліку, то, виходячи з наведених вище недоліків, їх усунення пропонується за наступними напрямками:

- збільшення ставки сплати єдиного податку, але одночасно зі зміною підходу до її встановлення, зокрема через перехід до застосування прогресивної шкали

оподаткування при збільшенні обсягу товарообороту суб'єкта господарювання, але також і регресивної шкали при збільшенні чисельності офіційно зайнятих осіб;

- підвищення граничної межі доходу для суб'єктів другої групи спрощенців з 1,5 млн. грн. на величину інфляції, що відбулася в нашій державі з початку 2010 року, до близько 3,0 млн. грн.;

- запровадження стимулів до самозайнятості населення, аналогічних як наведено вище для спрощенців першої групи.

Для суб'єктів третьої групи «спрощенців» найбільш доречними на сьогодні є такі зміни:

- внесення поправок до Господарського Кодексу України та Закону України «Про розвиток і державну підтримку малого і середнього підприємництва», по-перше, щодо встановлення однакового (для всіх нормативних актів господарського і податкового законодавства) критерію обсягу доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) віднесення підприємств до малих (наприклад, 20 млн. грн. або, що краще, – 1 млн. дол. США) та, по-друге, розмежування підходів до державної підтримки суб'єктів сектору середнього і малого бізнесу для надання кращої бюджетно-податкової підтримки другому з них;

- законодавче запровадження податкових пільг і преференцій для суб'єктів сектора мікропідприємництва України. В ідеалі необхідний перехід до європейської практики, де сектор малого бізнесу складається з чітких трьох сегментів – фізичні особи – підприємці (само зайняті в бізнесі особи), мікропідприємство, малі підприємства, для яких встановлені різні норми оподаткування заради стимулювання їх створення і розвитку, а також легалізації господарювання;

- запровадження регресивної шкали оподаткування (в цілях дегінізації при зростанні масштабів діяльності суб'єктів бізнесу) при збільшенні чисельності зайнятих суб'єктами господарювання.

Необхідними також є і загальні зміни в системі оподаткування в Україні, адже «спрощенці» не функціонують ізольовано від суб'єктів бізнесу на загальній системі оподаткування, а включені в загальногосподарську систему. Найбільш важливими з них є реформування системи оподаткування суб'єктів сектору середнього підприємництва, зокрема шляхом зниження загального рівня податкового тиску; впровадження «податкових стимулів» для переходу суб'єктів малого бізнесу у сектор середнього підприємництва, реорганізації фізичних осіб – підприємців у юридичні особи – суб'єкти господарювання[4]. При модернізації системи оподаткування суб'єктів великого бізнесу важливо забезпечити детінізацію через деофшоризацію оподаткування, запровадження рівних «умов гри» та дистанційного електронного контролю за ключовими індикаторами бази оподаткування і сплаченими податковими платежами великих підприємств, унеможливлення використання особистих зв'язків керівників підприємств з представниками фіскальних служб для отримання преференцій і вигод при адмініструванні та сплаті податків.

Як було показано вище, для другого сектору вітчизняного підприємництва (малі та середні підприємства) найбільш характерними є зловживання (пов'язані з тінізацією економічних відносин) щодо, по-перше, «штучного» нарощування валових витрат в цілях відшкодування ПДВ та мінімізації сплати податку на прибуток. Ця особливість обумовлена тим, що в суб'єктів сектору великого підприємництва потреби у такому нарощуванні витрат, як правило, немає, адже в реальному секторі економіки витратомісткість продукції і без цього висока, а в суб'єктів на спрощеній системі оподаткування таких податків просто немає.

Відтак, «штучне» нарощування витрат здебільшого характерне саме для вітчизняних малих і середніх підприємств. Ця проблема доволі масштабна і державний бюджет щороку недоотримує значні обсяги коштів у вигляді податку на прибуток та ПДВ. Необхідне посилення державного

контролю за валовими витратами суб'єктів бізнесу. В цих цілях державним фіскальним службам потрібно активізувати роботу у напрямі здійснення т. зв. дзеркальних перевірок сумнівних контрагентів, формування бази даних суб'єктів господарювання, що мали зловживання, пов'язані з наданням послуг іншим представникам бізнесу щодо необґрунтованого нарощування витрат, розробки і використання програмного забезпечення для складання народногосподарських балансів реальних та фіктивних економічних і фінансово-господарських операцій.

По-друге, це тіньові операції з купівлі-продажу бізнесу, матеріальних і нематеріальних активів. Обсяги тіньового ринку купівлі-продажу активів чи бізнесу в Україні значні, що призводить до значної тінізації фінансових ресурсів і капіталів. В якості протидії цьому органам державного управління необхідно підготувати і здійснити національну інвентаризацію активів суб'єктів вітчизняного бізнесу. В результаті її проведення буде отримано переоцінювання активів вітчизняних суб'єктів господарювання. В подальшому вирівнюється їх ринкова та балансова вартість і, відповідно, суб'єктів бізнесу, що унеможливить тінізацію такого роду трансакцій.

По-третє, це утворення цілого прошарку тіньової оплати праці. Йдеться про те, що в секторі «спрощенців» частина оплати праці здійснюється безпосередньо через дохід підприємця, а в сегментів великих підприємств виплата заробітної плати «в конвертах» має місце, але в менших обсягах, адже має вищий рівень загрози (в разі скарг працівників у відповідні контролюючі структури) для безпеки бізнесу. Відповідно, саме на малих та середніх підприємствах України утворився чи не найбільший прошарок тіньової оплати праці.

Звичайно, що вирішити цю проблему особливо складно, адже вона в комплексі пов'язана із проблемою трудодефіцитної кон'юнктури ринку праці в нашій державі і працівники здебільшого змушені погоджуватися на змішану (легальну та

конвертну) оплату праці через побоювання втратити місце роботи. Відтак, органам влади слід поєднати політику детінізації оплати праці з вирішенням головних проблем і усуненням домінуючих вад функціонування та розвитку внутрішнього ринку праці України.

По-четверте, фіктивне співробітництво з суб'єктами фінансового сектору. Створення та започаткування діяльності малих і середніх підприємств – юридичних осіб потребує меншого розміру інвестицій та фінансових вкладень, відтак, – характеризується меншим рівнем фінансового ризику за умови банкрутства і припинення господарювання.

Через визначені обставини органам державного управління, відповідальним за виявлення, недопущення і протидію злочинам у фінансовій сфері, потрібно більш активно боротися з їх недопущенням. Інструментами тут можуть слугувати: підвищення рівня відповідальності посадових осіб суб'єктів ринку страхових послуг за злочини, їх сприяння та бездіяльність щодо їх протидії, включно з позбавленням права працювати в подальшому на суб'єктах господарювання, діяльність яких пов'язана з ліцензуванням фінансових послуг; формування електронних баз даних порушників (юридичних і фізичних осіб); проведення низки комунікативних заходів, орієнтованих на підвищення рівня фінансової грамотності, а також внутрішньої фінансово-економічної безпеки підприємництва суб'єктів ринку страхових послуг; прирівнення фіктивних фінансових операцій до злочинів з приховування податкових платежів в цілях привернення до них більшої уваги та забезпечення вищого рівня відповідальності.

По-п'яте, провадження нелегального господарювання і створення фіктивних підприємств. Особливою формою тінізації господарювання є створення різного роду фіктивних суб'єктів бізнесу. Для протидії цієї форми тінізації економічних відносин в Україні визріла необхідність запровадження практики електронного реєстру несумлінних та неефективних керівників (вищі посадові особи, керівники фінансово-економічних

структурних підрозділів) суб'єктів господарювання. Нагромадження таких баз даних слугувало б перешкодою для працівників, особливо молодих кадрів, яким пропонують за винагороду очолювати фіктивні суб'єкти господарювання, адже подальше їх працевлаштування через негативну «трудова історія» було б ускладненим.

Для вітчизняних великих підприємств найбільш характерними формами тінізації економічних відносин є наступні. По-перше, це застосування офшорних юрисдикцій для виведення капіталу за кордон та приховування податкових платежів. Застосовувати офшори для виведення капіталів з держави об'єктивно не можуть суб'єкти малого бізнесу та вітчизняні середні підприємства передусім з причин значно менших обсягів фінансового ресурсу, яким вони розпоряджаються.

Реалізація завдання системної детінізації економіки, а також європейської інтеграції нашої держави, впровадження цивілізованих «правил гри» та господарювання потребує вивчення та удосконалення методів державного регулювання податкових відносин, забезпечення оптимальних умов ведення бізнесу, в тому числі зовнішньоекономічної діяльності та інвестування, з врахуванням інтересів держави щодо збереження національних ресурсів [5].

Таким чином, органам державного управління потрібно значно активізувати зусилля в напрямі протидії офшоризації оподаткування. Для цього слід реалізувати низку заходів, які мають бюджетно-фіскальний, фінансово-економічний та організаційно-інформаційний характер (рис. 1.).

Наступним напрямом тінізації економічних відносин вітчизняними суб'єктами великого бізнесу потрібно вважати незаконні дії, часто з ознаками корупції, підкупу державних службовців чи надання їм різного роду неофіційних послуг для відшкодування значних сум податку на додану вартість.

Об'єктивно доречним видається висновок про те, що вирішити це питання об'єктивно складно без усунення його головної причини.

Йдеться про імплементацію в Україні зарубіжних практик, коли частина податку

сплачується в повній мірі, а інша частина, на яку у платника податку є відповідне відшкодування, – ні.

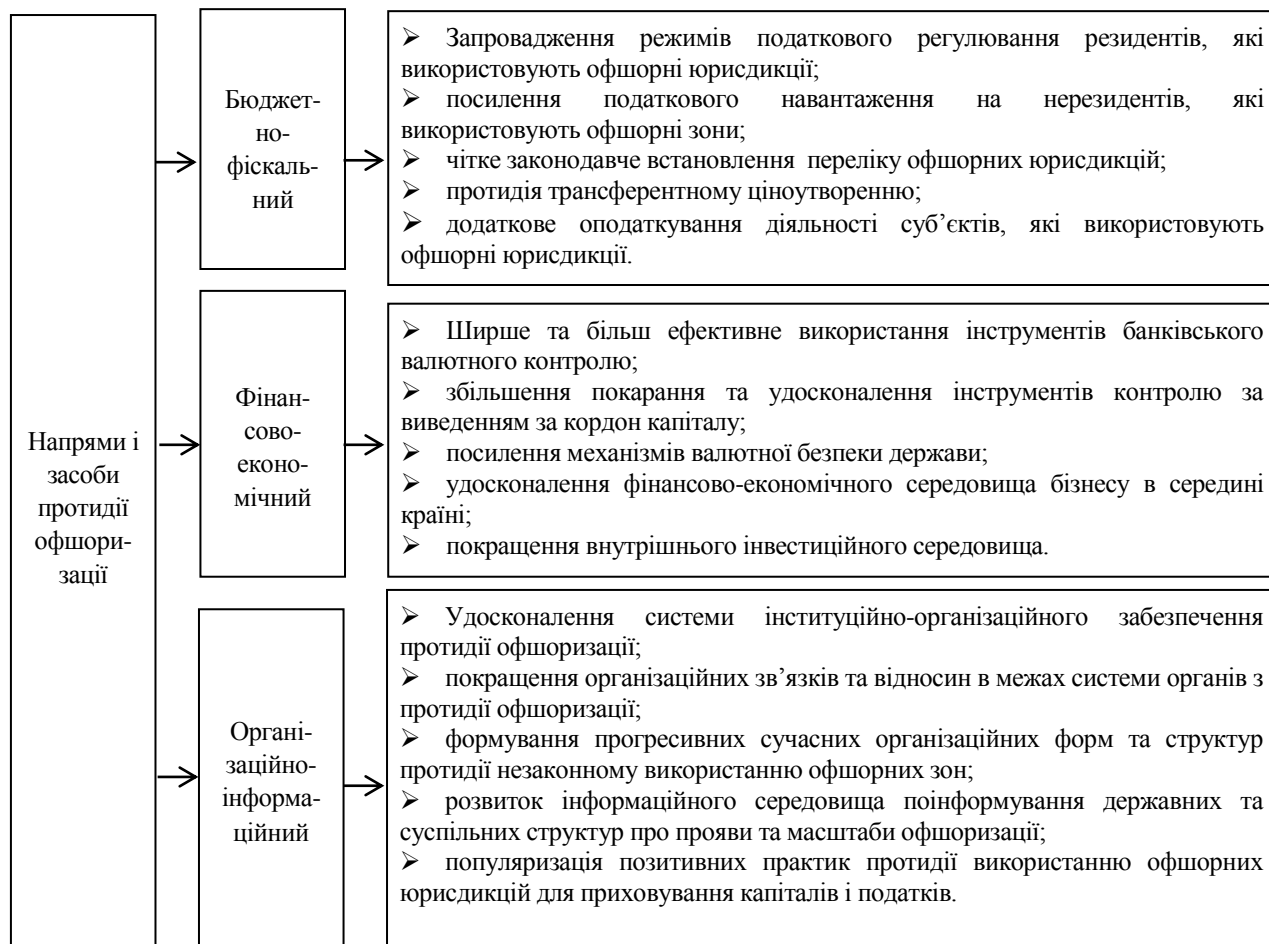

Рис. 1. Пріоритетні напрями та засоби протидії використанню офшорних юрисдикцій в цілях приховування оподаткування та виведення капіталу за межі країни

Таким чином, позбавляється банальна необхідність відшкодування коштів з бюджету. Компенсація «бюджетної прогалини» має бути забезпеченою оптимізацією витрат на державне управління і регулювання, у т. ч. в частині адміністрування податків. В іншому разі прозоре, ефективне та фінансово забезпечене функціонування вітчизняних суб'єктів великого бізнесу й надалі стримуватиметься.

По-третє, це участь у тендерах в цілях використання особистісних зв'язків для отримання доступу до державного замовлення, виконання робіт, послуг,

продаж продукції суб'єктам державної та комунальної форми власності. Під тінізацію в такому випадку потрапляє як механізм прийняття рішень і обрання переможців конкурсів, так і непрозоре, часто неефективне використання бюджетно-фінансового ресурсу, а, відтак, приховування частини коштів з їх подальшим використанням у тіньовому секторі або легалізацією.

Систему державних закупівель в цілях детінізації економічних відносин потрібно й надалі удосконалювати, у т. ч. на законодавчому рівні в напрямі чіткої ідентифікації замовників, для яких

постачається продукція (товари, роботи, послуги), а також узгодження співпраці з контролюючими органами, унеможливлення участі в тендерах недобросовісних учасників (у т. ч. таких, що занижують ціну), визначення періоду подання учасниками пропозицій, недопущення зловживань замовниками шляхом виписування специфікацій під «своїх» конкретних виробників, здійснення закупівель простих стандартизованих товарів, які у більшій своїй кількості не розробляються за окремою специфікацією, а критерієм оцінки для яких виступає лише ціна.

Четвертим напрямом, де вітчизняні суб'єкти великого бізнесу в значній мірі здійснюють тіньові операції, є приховування великих обсягів фінансового ресурсу через використання альтернативних банківських і платіжних систем. Такі системи поширені в так званому «золотому трикутнику» (Таїланд, Бірма, Лаос). Кошти проходять складний ланцюг осіб і взагалі не потрапляють до банківської системи, а отже, їх не можливо відстежити, що дозволяє повністю приховати як напрями руху, так і обсяги тінізації фінансів.

В цивілізованому світі для протидії застосуванню такого роду схем створена міжурядова організація ФАТФ – міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей, метою роботи якої є розвиток і впровадження на міжнародному рівні заходів і стандартів з боротьби щодо відмивання грошей. ФАТФ відслідковує процеси імплементації таких заходів, вивчає способи і техніку відмивання грошей, розробляє превентивні та запобіжні заходи, сприяє загальносвітовій імплементації стандартів боротьби з відмиванням грошей. Виконуючи зазначені функції, ФАТФ плідно співпрацює з багатьма міжнародними організаціями, чия діяльність також спрямована на протидію відмиванню т. зв. «брудних» грошей. Україні слід використати можливості цієї організації в цілях виявлення і протидії такого роду злочинів.

Вітчизняним профільним органам щодо протидії злочинам у сфері фінансування потрібно звернути особливу увагу і на протидію фіктивним операціям на ринку

цінних паперів, адже це п'ятий суттєвий напрям тінізації економічних відносин вітчизняних суб'єктів великого бізнесу.

Хоча, значна тінізація системи національного господарства України пов'язана з такими злочинами великих підприємств, як нелегальний імпорт, контрабанда та виробництво фальсифікованих товарів. Такі зловживання характерні і для суб'єктів середнього та малого бізнесу, втім масштаби діяльності в цих секторах значно вужчі і, відповідно, завдають менш негативного впливу. Саме великі суб'єкти господарювання мають, по-перше, великий фінансовий ресурс, який може вкладатися у тіньовий бізнес, та, по-друге, їх керівники мають налагоджені особистісні відносини з представниками державних контролюючих структур, що також дозволяє організувати нелегальний бізнес.

Ефективна протидія нелегальному імпорту, виробництву та продажу фальсифікованих або товарів, що мають напівпрозоре походження, в значній мірі можлива шляхом розбудови в Україні незалежних недержавних організацій контролю за головними параметрами функціонування внутрішнього споживчого ринку. Це і організації захисту прав споживача, і представники легальних виробників, і асоціативні підприємницькі організації, і структури з перевірки та контролю якості і відповідності продукції, каналів її походження та поширення. Такого роду структури зможуть надавати об'єктивну інформацію як для учасників ринку, так і державних контролюючих структур, у т. ч. з реалізації політики системної детінізації економічних відносин.

Звернімо увагу й на те, що значний обсяг тіньової економіки України знаходиться на ринку праці та у сфері зайнятості і її оплати. Більше того, він чинить негативний вплив на якість життя і доходи вітчизняного населення, а, відтак, соціально вразливий і значимий.

Висновки. За результатами проведеного дослідження запропоновано інструментарій державної політики детінізації підприємництва шляхом запровадження

диференційованого, але водночас й збалансованого підходу в цій сфері. Як правило, результати досліджень відносно детінізації підприємництва у більшій мірі охоплюють управління процесами легалізації в секторі малого бізнесу, а також декриміналізації діяльності представників великих форм господарювання. Особливість авторського підходу – у виявленні найбільш системних форм і проявів тінізації економічних відносин представників малого, середнього та великого бізнесу, а також обґрунтуванні засобів їх протидії, що дозволяє більш комплексно підійти до реалізації ефективної державної політики детінізації підприємництва шляхом впливу на діяльність у всіх його секторах.

Література:

1. Мокій А. І., Флейчук М. І. Підвищення ефективності інституційного середовища як чинник детінізації економіки : аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/716>.
2. Тенденції тіньової економіки в Україні / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2016. URL: <http://me.gov.ua/Documents/TendentsiiTinovoiEkonomiki>.
3. Лупак Р. Л. Галузеві аспекти державної структурної політики імпортозаміщення в Україні. *Інтелект XXI*. 2017. Вип. 3. С. 36-42.
4. Куцик П. О., Васильців Т. Г. Теоретико-методичні засади та прикладні механізми державного регулювання розвитку внутрішньої торгівлі. Львів : В-во «Растер-7», 2016. 379 с.

5. Vlasiuk O., Olszewski W., Osinska M. and Voloshyn V. System transformations of the national economy : challenges and expectations : collective monograph. University of Economy Publishing House, Bydgoszcz, Poland, 2016. Vol. 1. 242 p.

References:

1. Mokiy, A. I. and Fleychuk M. I. (2016) “Pidvyshchennia efektyvnosti instytutsiinoho seredovyscha yak chynnyk detinizatsii ekonomiky : analitychna zapyska” [Improving the effectiveness of the institutional environment as a factor in the shadowing of the economy]. Available at : <http://www.niss.gov.ua/articles/716>.
2. Trends in the Shadow Economy in Ukraine. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. – 2016. Available at : <http://me.gov.ua/Documents/TendentsiiTinovoiEkonomiki>.
3. Lupak, R. L. (2017) “Sectoral aspects of the state structural policy of import substitution in Ukraine”, *Intellect XXI*, №3, p. 36-42.
4. Kutsyk, P. O. Vasyl'tsiv, T. H. (2016) *Teoretyko-metodychni zasady ta prykladni mekhanizmy derzhavnoho rehulyuvannya rozvytku vnutrishn'oyi torhivli* [Theoretical and methodological principles and applied mechanisms of state regulation of the development of domestic trade], LTEU. Lviv, Ukraine.
5. Vlasiuk, O. Olszewski, W. Osinska, M. and Voloshyn V. (2016). *Systemni peretvorennia natsionalnoi ekonomiky [System transformations of the national economy: challenges and expectations]*, Bydgoszcz, Poland.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2019 р.